

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VII св. 5—6

БЕОГРАД 1956

О НЕКИМ СПЕЦИФИЧНОСТИМА У УПОТРЕБИ ПРИПОВЕДАЧКОГ ИМПЕРАТИВА

1. У мом матерњем говору (у Цуцама, Срез цетињски, Црна Гора) приповедачки императив је, као и у другим црногорским говорима, сасвим обичан облик. За његову употребу карактеристично је ово.

а) Њиме се казују трајне радње, нарочито радње које су дуже трајале — кад се то дуже трајање жели нарочито истаћи. Врло често се особито дуго трајање радње изражава понављањем тог облика (обично се понови једном или двапут, ређе више пута).

Иако се њим истиче дужина трајања радње, ипак то није неограничена радња. Насупрот имперфекту, којим се казује трајна радња схваћена статички, овим обликом се казује динамично схваћена трајна радња, трајна радња као једна етапа у неком организованијем приповедању.

Прошле радње могу се казивати углавном са двојаким циљем: или да се, саопштавајући да је нешто рађено или урађено (односно да није), окарактерише садашња ситуација, тј. ситуација у тренутку говора, или пак да се оживи, наслика, предочи нека ситуација (односно низ догађаја) у прошлости. Приповедачки императив употребљава се у овом другом случају.

Природно је што такво предочавање ситуација из прошлости захтева од приповедача више уношења, више извесне врсте уметничког уживљавања у причање. Отуда у таквом причању има доста емотивних елемената.

Може се рећи да је један од емотивних врхунаца приповедања кад приповедач жели да интензивно истакне дуго трајање радње. У говору се то постиже нарочитом, потен-

цираном интонацијом; резултат гога су наглашавања која и по интензитету, и по тону, и по трајању прелазе оквира нормалне акценатске системе. Те акценатске „деформације“ могу довести и до трајне промене гласовног склопа овог облика (подразумевајући и акценат као један од елемената гласовног склопа).

Примери: *А ја чѣкај, чѣкај неће ли ко доћ, а онд нѣће нѣкога. А он дође, ја сѣбј, сѣбј, сѣбј — да шѣ нѣ дође, хѣше се шѣн окѣменѣш. Таде њи крѣни, ја ѣдѣ, ѣдѣ, док су ѣзѣшли навр онѣ ѣлѣнинѣ. Она га пошкѣѣи, ја нѣс, нѣс — помѣсли ку[ћ] ће с ѣм: усрѣ[д] куће!*

Овакве радње могу се казивати не само несвршеним глаголима већ и свршеним, обично ингресивним: *Сѣшѣши се [аор.] нѣз онѣ до, а ја за ѣм: пошрчи ја — пошрчи ѡн, пошрчи ја — пошрчи ѡн — и не могах га сѣѣћ. А он ѣѣри, ѣѣри — јѣдва ѣрѣврну онѣ кѣмѣн.*

У овом значењу приповедачки императив подједнако је обичан у I и III лицу једине и множине за „доживљене“ и „недоживљене“ радње.

б) Приповедачким императивом радо се казују свршене радње које се по извесном реду, обичају, или узајамној зависности понављају у прошлости. Овде има извесне квалификативности, али друкчије него што је она која се исказује облицима несвршених глагола, где је она означена самим глаголским обликом. Овде је, напротив, то понављање по правилу означено неким језичким средством ван глагола, дакле у реченици. *Кад гдѣ ја уљѣзи, ѡн изѣђи* (повремено улажење говорног лица узима се као познато саговорнику; понављање излажења означено је не самим обликом *изѣђи*, већ зависном реченицом).

Доста често се у конструкцији типа *хѣх доћ*, која има квалификативно значење за прошлост, инфинитив замењује императивом: *Он вѣзде хѣше дођи прѣдвечѣ.*

И у овом, квалификативном значењу овај облик је једнако обичан за I и III лице једине и множине за *доживљене* и *недоживљене* радње.

в) Овим обликом се, најзад, казују у оквиру неког организованијег приповедања обичне свршене радње. И огра-

ничена трајна радња, схваћена више као чин или догађај а мање као процес, може се казати приповедачким императивом. Овакав приповедачки императив ближи је овој категорији него претходним, што се види из тога што се често може заменити свршеним глаголом.

... *Крѣни дна пуш куће, и приуишāj прѣје шдгā Мѣрка да нѣје шшд чуо. Нѣшшā јдј дн не шћѣни кāзājш, нб нѣшшō промрмори, шеке да му се прдѣе. Њбј бдгами нѣкако бѣди здмѣсā, пā јдѣгш приуишāj. А дн с' учѣни не чуш и побјѣзи дшолѣ ... Ддђи мѣ, (при)чѣкај га једно пб сāшā, пā дндā крѣни да ѣдѣмо.*

У недоживљеним ситуацијама овакав приповедачки императив подједнако је обичан за I и III лице. Али ако су радње доживљене, приповедачки императив употребиће се само за I лице (он или аорист). За III лице употребиће се по правилу аорист. Тако би и горњи одломак у причању једног од учесника морао изгледати овако:

Крѣни (или крѣнух) јā пуш куће, и приуишāj прѣје шдгā Мѣрка да нѣје шшд чуо. Нѣшшā ми дн нѣ шће кāзājш, нб нѣшшō прдмрмори, шеке да му се прдѣем. Мѣне бдгами бѣ (бѣди) здмѣсā, пā га јдѣгш приуишāj. А дн с' учѣни не чуш и пб бјеже днолѣ.

Падају, дакле, у очи две ствари.

Прво — није подједнако обичан приповедачки императив за казивање свршених радњи ио них које се могу схватити као трајне (тј. трајних радњи и свршених које се понављају). Са мање ограничења употребљава се у овом другом случају.

Друго — није подједнако обичан приповедачки императив у првом и трећем лицу. Са мање ограничења употребљава се у првом.

Што се тиче употребе приповедачког императива у другом лицу, она је врло ограничена, прво, тиме што се у приповедању врло ретко догађа да се некој особи прича о њој самој и, друго, тиме што за друго лице вреде иста ограничења као и за треће. Ван тих ограничења може се употребити и за друго лице. — *Кад гдђ шѣ поглѣдни пуш њѣга, а дн окрѣни глѣву, кā да ше нѣје ни глѣдā (квал).*

Сасвим је обична и употреба одричног облика. *А он не бѣди лѣјен ... Ддкшор га преглѣдāj, а дн му не плāши ни пѣре ...*

Он онѣко бѣни у кућу — не назѣви ѿм ни ѿомѣгабѣг... Ипак треба рећи да је потврдни облик чешћи; то долази отуда што се приповедачки императив не употребљава за радње које су се догодиле било кад у прошлости, већ за радње које имају одређено „временско место“ у оквиру низа догађаја о коме се приповеда. Одрични глаголски облици употребљавају се, напротив, знатно чешће за апсолутно негирање, негирање за било које време у прошлости. Стога се одрични приповедачки императив употребљава углавном онда кад се зна у које време се могла вршити изостала радња.

И ограничена употреба приповедачког императива у зависним реченицама објашњава се природом његовог значења: он се употребљава у оним типовима зависних реченица који су у складу с његовим значењем. Тако у оним типовима зависних реченица које не значе неку прошлу радњу не може бити приповедачког императива (у разним модалним, например). А ако је природа зависне функције реченице таква да дозвољава и значење неке реалне прошле радње, онда је приповедачки императив сасвим употребљив облик. — *Кад ђна уљѣзи, ђн ѿобјѣзи нѣкућ; шѣдѣ јѣдан ѿѢи и дрѹгѣ остѣни, ѿ онѣ шѣ остѣни лѣгни да сѣѣвѣ; шѣдѣ Ѣн ѿѢи, — ма идко Ѣн ѿѢи, Ѣни не смјѣдни казѣш.*

Како се види из наведених примера, то су обично тренутне радње. У квалификативном значењу (већ због саме природе тога значења) ређа је употреба приповедачког императива у зависним реченицама. Ипак су сасвим обични примери као: *Кад гѢћ Ѣн дѢи, Ѣни му се скриј; ко дѢи, ѿлѣши, ко не дѢи — нѣшѣ,* итд. Зависном реченицом се никад не казује радња чија се дуготрајност жели нарочито нагласити (бар кад је у питању таква наглашена трајност као она о којој је горе говорено). То је разумљиво: ако се нарочито наглашава та трајност, то наглашавање постаје психолошки центар саопштавања, и зато добија место у главној реченици.

Према томе, у овом говору једино специфично ограничење у употреби приповедачког императива јесте оно помечуто, тј. оно које се односи на II и III лице при казивању доживљених тренутних радњи. Једино се оно не може објаснити природом значења овог облика, односно природом

самог приповедања, како смо видели да се објашњавају остала ограничења: у другом лицу, у одрицању, у зависним реченицама. Овде, напротив, нема никаквог значењског разлога за то ограничење.

2. Да видимо да ли је овакво стање и у другим јужним говорима. Подаци у дијалектолошким и другим радовима не дају сасвим потпун и прецизан одговор на ово питање. Изнесене констатације претежно су опште природе.

„Хисторички императив је веома обичан у говору јужних крајева, али то је дијалектизам. Изван тих крајева не говори се и не пише... у зависним реченицама (на пр. кад ја тамо дођи...), а није ни мало обичан с негацијом (на пр. он ме позва, а ја не дођи)“ (Т. Маретић).¹

„У живом причању чешћи је он [приповедачки императив] и од самог приповедачког презента. *Пошрчи* ја тамо, а он *отиш*². Те ми *изиђи*, а *њи[x] јдш* нема. Ошаше ми *принџи* дрва, *закдљи* јагне... *сџди*, а ја *сам врти*“ (М. Стевановић).²

„Од индивидуалних особина појединаца зависи уколико ће... бити употребљени футур и императив („историски“). Чини ми се ипак да је први обичнији у првом [„у приказивању догађаја из сопственог памћења“], а други у другом [„по чувењу“] стилу... У причању „историски“ императив употребљава се често удвојен кад се код несвршених глагола хоће да истакне дуго трајање радње: *шражи* г(а) он тражи — ниће да га *нађе*... Дуго трајање радње хоће некад да се истакне и дуљењем вокала... *сџди*, *сџди* до мркла мрака... Ваљда под утицајем ових глагола са императивним наставком *и* дошао је и сасвим други облик ове врсте императива у глагола *чекаши* и *гледаши*: *чџки* и *глџди* (*чџки* и *глџди*)... Дуљити се може и основни вокал, али тада настаје редуковање вокала наставка. То се дешава у глагола кретања: *водиши*, *возиши*, *носиши*, *гониши*, *ајде* и *бјежаше*:... *вд*, *вд*, па *у* стају.“ (Ј. Вуковић).³

¹ Граматика и стилистика хрватскога или српскога језика, написао проф. Др. Т. Маретић, Загреб 1931 (стр. 537).

² Михаило С. Стевановић, Источноцрногорски дијалекат, ЈФ XIII (стр. 119).

³ Јован Ј. Вуковић, Говор Пиве и Дробњака, ЈФ XVII (стр. 84, 97-98).

„Употреба историског императива је у живом причању врло обична. *Говдри ја њему... но ђ[н] не слўша... Редак је императив у зависним реченицама: Како ми уљези а-ђн-се заби... Кад се дуго трајање радње хоће нарочито да истакне императив се понавља:... Пў[ј] ђни пў[ј] дђкле пђчеше да бестијау“ (Б. Милетић)¹.*

„Кад има да се назначи веће трајање глаголске радње и када хоће да се то нарочито истакне, онда се употреби истор. императив и тај се облик неколико пута понавља...: Ја ту чђки, чђки — њега нема... Те ми пђћери, пђћери до саме главице“ (Д. Вушовић)².

Како се из наведених констатација и уз њих наведених примера види, приповедачки императив употребљава се и у осталим црногорским и херцеговачким говорима у истим значењима. Али се из тих података не види постоји ли у тим говорима поменуто ограничење за употребу приповедачког императива у причању догађаја из сопственог памћења, јер су тамо дати појединачни примери, без ширег контекста из кога би се могло закључити је ли говорно лице казане радње доживело или није. Опширнијих текстова нема много, а употреба приповедачког императива у њима слаже се са стањем које сам констатовао за свој говор.

Изгледа да је слично стање и у староштокавским говорима. (У текстовима Маринка Станојевића³ нема приповедачког императива, изузев неколико примера са *ајд* у трајном значењу, што би могло значити да је он обичнији у јужнијим староштокавским говорима).

„Императив се, необично често, чешће него у другим дијалектима нашим, употребљава овде особито у јужноморавском дијалекту, у причању у значењу аориста *Доње ја разберї [631]... А Турчин украдни дешѐ [672]... Ја узнем... кају... ја сиуј воду [662]*“ (А. Белић)⁴.

„У служби за изношење прошлих радњи обичан је и облик императива. И то не само за радње које су се вршиле

¹ Д-р Бранко Милетић, Црмнички говор, СДЗБ IX (стр. 561 —2).

² Данило Вушовић, Дијалекат источне Херцеговине, СДЗБ III (стр. 70).

³ Маринко Станојевић, Северно-тимочки дијалекат, СДЗБ II.

⁴ А. Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, СДЗБ I.

(извршиле) у присуству приповедача, већ и за оне о којима је приповедач могао од другог сазнати, дакле и у функцији аориста и у функцији приповедачког презента односно перфекта... Па се после дјгни... па кдљи краве и волдѳе и бацај на жър те јѳј (М. Стевановић: Ђаковачки говор).¹

И овде се, како се види, приповедачки императив може употребити и за трајне и за свршене радње, али се ни за ове говоре не може закључити је ли његова употреба у II и III лицу на поменути начин ограничена. У дужим текстовима које Белић на крају даје овај облик је врло редак, тако да се никакви одређени закључци не могу извући.

3. У извесном правцу одређенији подаци могу се добити анализом језика писаца који су и у књижевности употребљавали говор свога краја. У ту сврху прегледан је Његошев *Горски вијенац* (Њ)² и Љубишине *Приповијести црногорске и приморске* (Љ.)³

Што се значења тиче, из наведених примера види се да се оно у потпуности слаже са оним које сам констатовао за свој говор. То ће се видети из неколико примера.

а) За дуготрајну радњу: *Па бродове њима нађунили и шиска' их у свијеш бијели, ше довукуј благо из свијеша и пришискај земље и градове* (Њ. 72). *Чекај, чекај шри дебела саша* (Љ. 9).

б) За понављану свршену радњу: *Кад се шћаше ођесш куђ да иде, ѡа обуци оне пусше шоке* (Њ. 98). *Проси сваки шрећи дан да му дође* (Љ. 45).

в) За тренутне радње: *Дочекали карван од Никшића, ѡкољи се на друм са Турцима, четрнаесш посјеци Турака и узми им седамдесеш коњих и двије шри ухваши робиње* (Њ. 26). *Кад дођи ѡи нема друге исповијести* (Љ. 45)... *У шо дођи андио... дохваш га... и пренеси* (Љ. 213)... *А како ћу јеђ... уловиши? пшшјај ја* (Љ. 171) (овде је глагол *пшшати* перфективног вида).

¹ М. Стевановић, Ђаковачки говор, СДЗб XI (стр. 147).

² Цјелокупна дјела П. П. Његоша, књига трећа, Горски вијенац, Београд 1952.

³ Приповијести црногорске и приморске, скупио и сложио Стјепан Митров Љубиша, СКЗ 177.

Што се тиче ограничења употребе приповедачког императива за доживљене радње, треба узети у обзир да „доживљеност“ треба друкчије посматрати код писца, а друкчије код усменог приповедача.

Усмени народни приповедач прича прошле догађаје по чувењу старајући се о конкретној веродостојности; он се скоро никад неће толико унети у причање да претстави недоживљене радње као доживљене.

Писац, напротив, по правилу слика догађаје као да их је лично доживео, као непосредни сведок не само радњи него и мисли и осећања. Ово је за писца отступање од конкретне веродостојности у интересу уметничке веродостојности.

А текст који писац приписује својим личностима може бити дат у једном или у другом стилу. Личности ипак говоре претежно у стилу усменог приповедача, што је природно и реалистички, јер се и у стварности тако говори. Али кад писац пушта неку личност да дуже уместо њега говори, или јој чак и цело приповедање стави у уста, у приповедању се почињу јављати елементи другог стила: стила „свуда присутног“ писца.

О овим моментима треба водити рачуна при анализи Љубишиних приповедака. Иако има сасвим коректно осећање за употребу приповедачког императива, што се види по доста честој и исправној употреби овога облика у језику јунака *Приповијести*, ипак је приповедачки императив у пишевом тексту врло ретка, управо изузетна појава. У *Приповијестима* у целом пишевом тексту запажен је приповедачки императив само два пута. По свој прилици то долази отуда што се писац односи према догађајима као према доживљеним радњама. Видели смо да је у таквој ситуацији употреба приповедачког императива у II и III лицу ограничена; а писац овде приповеда у III лицу. И на та два места где се употребљава приповедачки императив у пишевом тексту причање је летимично, брзо, без дубљег уношења у догађаје: *Једном о малој длаци не удари у бесјуће код, неке раскрснице... Другом испусти несмишљено оглав из десне руке, а мазга сгани на њу... сјошакни се и посрни* (Љ. 27). (Отсуство уживља-

вања писца у догађаје потврђује и заменица *неки ум. један*, што би морало бити за доживљену ситуацију). — *Не пушти калуђер војсци да мрца ошкочије, но скочи на гроб, сћани у дубак и почни клећи* (Јь. 203). Иначе, у тексту који писац даје као туђ употреба приповедачког императива доста је честа, и у складу је са поменутим ограничењем за доживљене радње. Истина има један пример где је за тренутну, доживљену радњу употребљен приповедачки императив у III лицу: „*Скочи село у развађу, не дај да се поколемо но разагнај оба кући, а урочи ... збор*“ (Јь. 172). — Да ли је томе узрок у извесној мери несигурно или пак друкчије језичко осећање, или нехотично мешање стилова — не може се поуздано рећи. Насупрот овом усамљеном, стоје многи примери неупотребљавања приповедачког императива за III лице напореда са употребљавањем у I лицу.

За разлику од Љубишиних *Приповијесци*, у *Горском вијенцу* готово и нема пишевог текста у ужем смислу. Ипак је једном употребљен приповедачки императив за дуготрајнију радњу: *Посље четрдесет других причај своје снове* (Њ. 114). Личности пак употребљавају глаголске облике углавном како се употребљавају и у усменом говору, и нема ниједног примера који би се косио са помињатим ограничењем у другом и трећем лицу. Упор. напр.: *Те ја узми шросћруку канцију, ужени јој у месо кошуљу, враг ушече некуд без обзира, а оздрави снаха Анђелија* (Њ. 46).

Иако и код Његоша има гдекоји пример мешања поменутих стилова (писца и усменог приповедача, упор. *Причеше бришве гроздовима* — Њ. 77 — за недоживљену радњу), ипак се стиче утисак да је језик Његошевих ликова вернији него Љубишиних. Љубиша као да је намерно потенцирао разноликост у употреби глаголских облика, хотећи ваљда да истакне богатство језика. Тако понекад брза смењивања аориста, приповедачког императива и презента нису сасвим у складу бар са мојим језичким осећањем.

Вероватно се и одсуство приповедачког императива у народним песмама мора објаснити као и његово одсуство у Љубишином тексту. То се може рећи бар за песме из оних крајева где је употреба овог облика обична. Маретић наводи

само један пример из народних песама: *Ја с' ђримакни, а он се одмакни*. Ту имамо квалификативно значење, дакле категорију која не подлеже ограничењу у вези са доживљеношћу.

Иако дакле расположиви подаци не омогућавају поуздан закључак, може се узети да поменуто ограничење употребе приповедачког императива у II и III лицу није уско локална појава, већ захвата шире подручје.

4. Ван поменутих (јужних) говора приповедачки императив срета се знатно ређе. Дијалектолошки радови не дају о томе скоро никаквих података, али се на основу језика писаца може приближно одредити какво је стање. Ради тога прегледани су примери које даје Маретић у *Грамашници* и Броз у свом раду о императиву¹, затим вршена су огледна читања код разних писаца (код проте М. Нендовића, Бранка Радичевића, М. П. Шапчанина и др.). Сем тога прегледани су текстови које дају М. Станојевић, А. Белић, С. Ившић² и М. Пари³. Пада у очи да се ван поменутих говора скоро никад не срета приповедачки императив употребљен за казивање тренутних радњи. Таквог императива има код писаца из Дубровника и околине, како старијих (Држић: *Донеси ја велицијех игала*), тако и новијих (код Водопића: *Не ђрођи ни ђо саџа...*). Напротив, сви примери из приповедака које је скупио Вук значе „продужну“ радњу; она је често казана и свршеним (ингресивним) глаголом. — *Длаку ђо длаку одрезуј ђа навезуј. Исцијейам, ђа навали ваџру и сиџ се огријем. Дијеше... ђовуци шамо, ђовуци амо. Седне на коња ђа џерај за њима. Седне на коња ђа ђоџерај*.

Тако је и у примерима из личног Вуковог језика: *Срби дочекају... ђа удри оне и ове*. Тако је у примерима из Даничића. Од свих примера који су наведени код Броза и Маретића⁴, а који нису са црногорско-херцеговачког терена (укључујући Дубровник) само један означава свршену радњу:

¹ Прилози за синтаксу језика хрватскога. I. Императив. Од Ивана Броза, Рад ЈА 76 (стр. 34 и д.).

² Стјепан Ившић, Данашњи посавски говор, Рад ЈА 197.

³ Српскохрватске јуначке пјесме, скупио Millman Parry, књига друга, Београд и Кембриџ 1953.

⁴ Наведени примери узети су из цитираних радова Броза и Маретића.

Неко ошиди ше шо докажи Рему, а он дозови Илију и исџребијај га. Овај пример је узет из Милићевића, а он га приписује хајдуку из ужичког краја. На основу овог примера не може се рећи поуздано да ли тако говори писац, или Ужичанин, или писац мисли да се у ужичком крају тако говори.

За распрострањеност квалификативно употребљеног императива свршених глагола тешко је што прецизније рећи, али је сигурно да је знатно мање обичан него приповедачки императив за казивање трајних радњи. Једна мала анкета коју сам извршио показује да је овакав императив туђ језичком осећању београдских интелектуалаца. Теже је рећи да ли је ова категорија приповедачког императива ипак распрострањенија него претходна (за свршене радње). У Паријевим прозним текстовима из Новог Пазара врло је обичан императив у квалификативном значењу, док се у свршеном значењу не срета (истина, томе би могла у највећој мери бити узрок природа забележених текстова). Напротив приповедачки императив за казивање трајних радњи срета се код многих писаца са разних тачака наше језичке територије. Тако код Св. Ранковића¹ (*Кад је лепо време шрчи, ѓраши, ѓлеви, око ѓавај*), М. Глишића² (*Ја ши онда... замакнем, ѓа бежи колико сам жив... Ајде ја, ајде*), код Ј. Томића³ (*Девојка удри на себе ѓашљике из шаренило, ѓа шрч у коло*), код М. П. Шапчанина⁴ (*А ми шрч у собу*), код Е. Кумичића⁵ (*Он усћане ше бјеж из каване*), код Бранка Радичевића⁶ (*Па све шако ѓуцај, бери, ѓевај, играј до вечери*), код М. Парија (*До фаши коло, ѓа на коло играј, ѓевај* — пример из Новог Пазара, 7), такође у Ившићевим текстовима — итд.

Па и у обичном говору београдских интелектуалаца врло је обичан приповедачки императив овог типа (*А ја куѓим цигарете, ѓа седи и ѓуши...; — А ми се зайрчали, ѓа ѓри-*

¹ Светолик Ранковић, *Порушени идеали*, роман, СКЗ 62 (стр. 127).

² Милован Ђ. Глишић, *Приповетке*, књига прва, Београд 1879 (стр. 40).

³ Јаша Томић, *Назарени*, роман, Нови Сад 1896 (стр. 64).

⁴ Милорад П. Шапчанин, *Целокупна дела*, књига трећа, Библиотека српских писаца (стр. 248).

⁵ Еуген Кумичић, *Сабрана дјела*, свезак VII, Госпођа Сабина.

⁶ *Песме Бранка Радичевића*, у Новом Саду 1900 (стр. 84).

чај, причај никад прекинуши!). Може се срести чак и у дневној штампи: *Зашто се... човек... и умори, шрч овамо, шрч онамо, обећаваш... говориш...* — (Политика 9. X 1955).

Треба напоменути да није увек лако повући границу између овог императива и узвика. Разуме се — реч је о специфичној врсти узвика, изведеној од глагола, која и поред свог узвичног карактера чува глаголско значење. По значењу ови су узвици једнаки приповедачком императиву ове категорије. Али треба рећи да овакав приповедачки императив врло често добија ономотопејско значење извесне врсте. Тако је дуљење (нарочито често код глагола кретања, уп. код Вуковића) заправо ономотопејске природе — њиме се опонаша дуготрајност радње; исте је природе и понављање овог облика. Па и специјалном, особито интензивном интонацијом опонаша се „интензитет“ збивања, штимунг ситуације. Ипак, примајући извесне особине узвика, ове речи не губе ниједну од битних особина глаголске речи.

5. Из свега изнесенога могу се извући ови закључци.

а) Приповедачки императив неједнако је распрострањен на нашој језичкој територији. Најобичнији је у црногорским и суседним херцеговачким говорима. Такође се радо употребљава у говорима јужне Србије.

б) Ограниченост употребе у осталим, севернијим говорима и у књижевном језику претежно је квалитативна: приповедачки императив се тамо практично не употребљава за казивање свршених радњи, ретко и за такве радње које су се из неког разлога понављале. Напротив за казивање трајних радњи, нарочито таквих чије се дуго трајање жели нарочито нагласити, приповедачки императив је не само сасвим обичан него у извесним позицијама и тешко заменљив облик. Што он ипак није нарочито чест, долази отуда што ситуације које захтевају његову употребу нису нарочито честе.

в) И ретка употреба у извесним позицијама, — у II лицу, у одричном облику, у зависним реченицама — заправо је изазвана природом тих позиција и природом значења приповедачког императива.

г) Само за једно ограничење у употреби овог облика нема никаквог значењског разлога, тј. за неупотребљавање овога

облика у II и III лицу за казивање доживљених свршених радњи. Логично је објашњење да су овде разлози генетичке природе. Другим речима, приповедачки императив морао је настајати на неки начин (или и на тај начин) који даје предност првом лицу.¹

Предност коју има прво лице може се разумети ако се претпостави да говорно лице из реторских или стилских разлога говори о себи у II лицу. Таквог манира има и данас: *Мучиш се, а богзна зашћо! Или у императиву: Пођем ја шамо кад они улазе. А сад шћа ћеш! бежи док си чшћав! У оваквим ситуацијама императив заправо има значење намере, односно одлуке (формално изражене у облику заповести самом себи) — у прошлости, и то намере која се одмах спроводи у дело; само, дакле, казивање намере или одлуке заправо значи и обавештење о радњи.*

Овакав приповедачки манир чест је при емотивним врхунцима приповедања; а управо то је ситуација кад се приповедачки императив најрадије употребљава.

Ово вероватно не би било једино порекло приповедачког императива: различитост значења и неједнака њихова распрострањеност пре упућују на различито порекло. Упадљив је, на пример, паралелизам између овог облика у квалификативној употреби и потенцијала истог значења. Проф. Белић претпоставља да је приповедачки императив настао од обичног посредством употребе у зависним реченицама у служби општег савезног начина.

Треба напоменути да се однос трајна радња: тренутна радња не поклапа сасвим са односом несвршени глагол: свршени глагол. — Трајним глаголом се каткад казује чин, догађај (*Ја мало седи, њочини, ња онда* /уз ону сшћрану: *њошрчи, њошрчи*) и обрнуто: трајна радња се често казује свршеним глаголом ингресивног значења (уп. у горњем примеру).

6. Што се тиче питања којем глаголском облику одговара приповедачки императив по значењу и употреби, изнећу какво је стање у мом матерњем говору.

¹ Привидна предност коју имају недоживљене радње (отсуство ограничења по лицима) вероватно нема дубљи значај: у недоживљеним ситуацијама употреба приповедачког императива могла се лакше ширити, јер се тамо не употребљава аорист.

Перфективни презент скоро је сасвим истиснут из приповедања. Разуме се, то не важи за оне типове зависних реченица у којима се не може употребити приповедачки императив (разне врсте модалних реченица). За радње које се у књижевном језику њиме казују употребљава се за недоживљене ситуације претежно приповедачки императив, а за доживљене у II и III лицу аорист, а у I лицу напореда аорист и приповедачки императив (овај последњи чешће кад је приповедање систематскије, мање фрагментарно). Напоредност с аористом постоји и кад се трајним глаголом каже нека радња више схваћена као чин него као процес. У значењу истицања трајне радње приповедачки императив нема адекватне замене. Приповедачки презент од трајних глагола није по значењу идентичан императиву, и не може га замењивати.

Мишар Пешикан